

ODSZEDŁ JERZY MIKUŁOWSKI POMORSKI (1937–2020)

Odszedł prof. dr hab. Jerzy Mikułowski Pomorski – wybitny medioznawca i socjolog kultury, ostatni spośród współzałożycieli krakowskiego Ośrodka Badań Prasoznawczych i jeden z pierwszych jego etatowych pracowników.

Przyszedł na świat w Katowicach, w rodzinie inteligenckiej z ziemiańskim rodowodem (ojciec, prawnik w dużej katowickiej firmie, Władysław Mikułowski Pomorski herbu Rawicz, jako oficer rezerwy WP uwięziony przez NKWD w Starobielsku w 1940 r. i zamordowany; matka, absolwentka historii na UW, Barbara Czaplicka herbu Lubicz). Dzieciństwo – lata wojenne – spędził głównie w majątku ojca w Leszczkowie pod Sandomierzem. Ale prawie całe powojenne życie (od 1946 r.) związał z Krakowem. Jako absolwent V LO im. A. Witkowskiego (1954) ukończył prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim (1958), równoległe podejmując studia socjologiczne (1957–1962). Miał szczęście do wielkich mistrzów; na prawie byli to m.in. prof. Konstanty Grzybowski i promotor – prof. Adam Vetulani, na socjologii zaś opiekun magisterium – prof. Paweł Rybicki, a w dalszych latach promotor pracy doktorskiej – prof. Józef Chałasiński.

Początki kariery zawodowej związane były z badaniem mediów oraz dziennikarstwem. Jako student drugiego roku socjologii znalazł zatrudnienie w niedawno utworzonym Krakowskim Ośrodku Badań Prasoznawczych (KOBP) na stanowisku (od razu) starszego asystenta (1959–1960), wykonując bądź opracowując kilka pionierskich badań socjologicznych. Wejście na ścieżkę kariery akademickiej poprzedziła jeszcze praca analityka kolportażu w Krakowskim Wydawnictwie Prasowym, a potem – w redakcji *Przekroju* (1961–1962). W tamtych czasach (w latach 60. i 70.) współpracował też jako publicysta z *Życiem Literackim*, kwartalnikiem *Kraków. Magazyn Kulturalny* i *Tygodnikiem Powszechnym* (pod pseudonimem).

Od 1962 roku do końca życia zawodowego (emerytura w 2007 roku) związał się z krakowską Wyższą Szkołą Ekonomiczną (przekształconą w 1974 r. w Akademię Ekonomiczną, a w 2007 r. w Uniwersytet Ekonomiczny), uzyskując w tym czasie kolejne stopnie naukowe: doktorat (1969 r. w Instytucie Kultury Materialnej PAN w Warszawie), habilitację (1977, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego), a wreszcie tytuł profesora (1990). Pracę dydaktyczną rozpoczynał w WSE w Katedrze Filozofii i Socjologii, choć okresowo prowadził też zajęcia na Wydziale Prawa (UJ), na AGH w Krakowie, na Politechnikach – Wrocławskiej i Krakowskiej. Po doktoracie studiował także, w ramach stypendium British Council, na słynnej London School of Economics and Political Sciences (1973–1974), czego owocem była praca habilitacyjna. Po powrocie do kraju, w 1975 r. został kierownikiem

Zakładu Międzynarodowych Organizacji Gospodarczych oraz wicedyrektorem Instytutu Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych Akademii Ekonomicznej. Tamże w latach 1992–2014 kierował katedrą Studiów Europejskich. Przez dwie kadencje (1990–1996) był rektorem Akademii Ekonomicznej w Krakowie.

Przez 28 lat (1984–2012) prowadził także zajęcia w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, współtworząc podwaliny śląskiego medioznawstwa. W ramach seminarium doktorskiego poświęconego prasie lokalnej wypromował grono późniejszych profesorów tego Instytutu (m.in. Mariana Gierulę, Marka Jachimowskiego, Stanisława Michalczyka i Zbigniewa Oniszczuka oraz czworo innych doktorów). Wykładał też w katowickim Wydziale Zamiejscowym Wyższej Szkoły Umiejętności Społecznych.

W obejmującej sześć dekad działalności naukowej Jerzego Mikołowskiego Pomorskiego nietrudno dostrzec istic renesansową gamę zainteresowań i dokonań, wyrażonych imponującą liczbą ponad 300 publikacji, w tym ponad 20 książek (wśród nich dwie o charakterze autobiograficznym). Można próbować pomieścić je w co najmniej pięciu obszarach, które w dodatku trudno rozgraniczyć. W młodości była to socjologia kultury, w średnim wieku – przestrzeń społeczna miasta (zwłaszcza wielkiego) i antropologia pamięci społecznej, w dojrzałym wieku – komunikowanie międzynarodowe i międzykulturowe, okresowo też powracał do zagadnień socjotechniki. Łącznikiem wszystkich tych kręgów zainteresowań były media i komunikacja społeczna.

W ramach pierwszego nurtu badawczego zajmował się badaniem publiczności instytucji kulturalnych. Mieści się tu zarówno praca magisterska („Studencka publiczność teatru i filmu”), jak i doktorat obroniony pod kierunkiem prof. Józefa Chałasińskiego, wydany nieco później jako książka („Muzeum – Zamek w Łańcucie. Studium Socjologiczne”, Łańcut 1971).

Studium antropologii pamięci społecznej mieszkańców wielkiego miasta na przykładzie Krakowa to przede wszystkim dwa tomy powstałe na kanwie opracowywanego przez wiele lat materiału pamiętnikarskiego (z konkursu zorganizowanego w 1981 roku dla krakowian): „Kraków w naszej pamięci” (Nowy Wiśnicz 1991) oraz „Stawanie się Krakowem w naszej pamięci. Studium z antropologii życia miejskiego w XX wieku” (Kraków 2014). Interesował się też projektowaniem przestrzeni społecznej – zarówno małego miasta (jak Łańcut), jak i wielkomiejskiego blokowiska. Praktycznym wyrazem tego nurtu było żywe zainteresowanie życiem społecznym dzielnicy Salwator, poparte wydawaniem pisma osiedlowego *Salwator i Świat* (nieregularnik, 33 numery, ostatni w 2011 r.).

Od czasów pierwszej pracy w OBP, zafascynowany ideami polskiej szkoły socjotechniki propagowanymi przez Adama Podgóreckiego, wykonywał różne ekspertyzy mające zastosowanie praktyczne. Sam Jerzy Mikołowski Pomorski do ważniejszych dokonań, obok kilku badań wykonanych dla OBP, licznych projektów dotyczących planowania przestrzeni społecznej miasta, zalicza tu swą ekspertyzę na temat zmiany w zarządzaniu Telewizji Polskiej (1990). Do tego nurtu można włączyć książki: „Komunikowanie skuteczne?” (wspólnie ze Z. Nęcim, Kraków

1983), a tym bardziej „Typy działań socjotechnicznych w organizacji” (wspólnie z A. Karwińską i M. Pacholskim, Kraków 1980).

Równocześnie Jerzy Mikułowski Pomorski należy bez wątpienia do ścisłej czołówki teoretyków polskiego medioznawstwa i komunikacji społecznej. Panuje powszechna zgoda, że tę drogę wytyczają fundamentalne dzieła: praca habilitacyjna „Środki masowego komunikowania a problem więzi społecznej” (Kraków 1976), pohabilitacyjna – „Badanie masowego komunikowania” (Warszawa 1980) oraz książka „profesorska” – „Informacja i komunikacja. Pojęcia, wzajemne relacje” (Wrocław 1988).

Od lat 80. rozszerzał swe spojrzenie o problematykę komunikowania międzynarodowego i międzykulturowego, czego dojrzałym plonem są późniejsze książki, m.in. „Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie” (Kraków 1999, 2003), „Kultura wobec społecznej transformacji” (Kraków 2005) czy „Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym” (Kraków 2006).

Jerzy Mikułowski Pomorski uważnie rejestrował (w wielu publikacjach) przemiany mediów (m.in. książka „Zmieniający się świat mediów”, Kraków 2008), przyglądając się uważnie m.in. takim zjawiskom i procesom, jak transformacja, konwergencja czy fragmentaryzacja mediów. W latach 80. fascynował się też rozwojem mediów wizualnych, uczestnicząc w światowym projekcie badawczym na temat wideo. Przez całe życie z uwagą śledził rozwój mediów lokalnych.

Choć Jerzy Mikułowski Pomorski krótko pracował w OBP, to przez dwie dekady pozostawał cenionym współpracownikiem Ośrodka, wykonując kilka pomysłowych badań. Zasłynął już na starcie z wielkiej akcji ankietowej na Podhalu w 1959 roku, analizując zapotrzebowanie na tygodnik regionalny. Tuż przed doktoratem wykonał badania nad perspektywami nowej toruńskiej popołudniówki *Nowości* (przewidując trafnie, z czego był zawsze bardzo dumny, że 7 lat zajmie dochodzenie do rentowności tego wydawnictwa), w 1970 roku badał społeczny rezonans ważnego wydarzenia politycznego (krok do normalizacji stosunków z RFN). Wyniki publikował w *Zeszytach Prasoznawczych*. W tymże kwartalniku w ciągu kilku dekad ukazało się wiele tekstów o charakterze teoretycznym; oceniał także wartość teoretyczną badań czytelnictwa prowadzonych w OBP, a władając świetną angielszczyzną – przybliżał polskiemu czytelnikowi *ZP* nowości w światowej literaturze medioznawczej.

Na niezwykle bogactwo osobowości i dokonań życiowych Jerzego Mikułowskiego Pomorskiego składa się również niezliczona ilość gremiów, w których aktywnie działał, i funkcji, które pełnił – w organizacjach naukowych, jak i społecznych, których tu wymienić nie sposób. Spośród tych związanych z mediami odnotujmy zasiadanie w radzie londyńskiego International Institute of Communications (IIC), uczestnictwo w pracach AIERI/IAMCR (afiliowanego przy UNESCO), przewodniczenie Komisji Prasoznawczej PAN w Krakowie; krótko był też prezesem Oddziału Krakowskiego SDP. Był doktorem *honoris causa* Grand Valley State University w Allendale (Michigan, USA, 1993), University of Teesside w Middlesbrough

(Wielka Brytania, 1996), a w roku 2017 przyznano mu, jako współtwórcy śląskiego medioznawstwa, doktorat honorowy Uniwersytetu Śląskiego.

Ogromny dorobek naukowy i rozpoznawalność w świecie (w roli naukowca odwiedził kilkadziesiąt krajów na wszystkich kontynentach z wyjątkiem Antarktydy) oraz wielki wkład w rozwój polskiego medioznawstwa to nie jedyne walory Profesora Mikułowskiego Pomorskiego. Wzorując się na swych mistrzach, wysoko cenił teorię i taką miał ambicję budować, ale równocześnie na każdym etapie życia dał się poznać jako dociekliwy badacz – socjolog-empiryk i twórca ekspertyz o zastosowaniu praktycznym. W pamięci żyjących pracowników OBP pozostanie jako miłośnik turystyki górskiej, bystry obserwator rzeczywistości, uroczy gawędziarz i dyskutant, człowiek życzliwy i chętny do pomocy¹.

Prace Jerzego Mikułowskiego Pomorskiego opublikowane w *Zeszytach Prasoznawczych*:

Czy mieszkańcy ziem górskich chcą czytać prasę regionalną (Sprawozdanie z badań). *ZP* 1960, nr 1, s. 23–41.

O czym winna pisać prasa regionalna (Sprawozdanie z badań). *ZP* 1960, nr 4, s. 32–39.

Krakowscy licealiści jako czytelnicy prasy (Informacja o badaniach). *ZP* 1961, nr 4, s. 57–59.

Schramm W. (ed.), *The Impact of Educational Television*, University of Illinois Press 1960, Urbana, recenzja. *ZP* 1962, nr 3, s. 128–130.

BBC – radio i telewizja. *ZP* 1964, nr 1–2, s. 115–119.

Wilbur Schramm, Jack Lyle, Ithiel de Sola Pool, *The People Look at Educational Television*, Stanford University Press, California 1963, recenzja. *ZP* 1965, nr 4, s. 107–108.

Uwagi na temat usprawnienia systemu kolportażu prasy porannej. *ZP* 1970, nr 2, s. 59–62.

Społeczne zapotrzebowanie na prasę lokalną. *ZP* 1970, nr 4, s. 21–34.

Społeczna użyteczność ogłoszeń prasowych w opiniach ogłoszeniodawców. *ZP* 1971, nr 1, s. 39–44.

Skuteczność komunikowania w społeczności wielkomejskiej (Na przykładzie wydarzenia międzynarodowego). *ZP* 1971, nr 4, s. 7–22.

Analiza systemowa masowego komunikowania. *ZP* 1975, nr 1, s. 11–28.

Badania nad odbiorcą prasy w Polsce (W poszukiwaniu założeń teoretycznych). *ZP* 1975, nr 3, s. 5–20.

Komunikowanie międzynarodowe. *ZP* 1977, nr 2, s. 5–22.

Masowe komunikowanie w świetle wybranych problemów psychologii i socjologii. *ZP* 1978, nr 4, s. 9–24.

Jubileuszowa konferencja Międzynarodowego Instytutu Komunikowania. *ZP* 1980, nr 1, s. 162–166.

Rola prasy, radia i telewizji w kształtowaniu nastrojów społecznych (wraz z W. Pisarkiem, T. Gobanem-Klasem i Z. Nęcikiem). *ZP* 1980, nr 2, s. 15–30.

¹ Korzystałem m.in. z następujących źródeł: Jerzy Mikułowski Pomorski. *Doctor Honoris Causa Universitatis Silesiensis*. Katowice 2017; N. Słupek (2013). *Jerzy Mikułowski Pomorski: „Potrzebujemy ośrodka bardziej niż kiedykolwiek”*. W: R. Wietoszko (red.). *Przodownicy prasy*. Kraków, s. 69–79; J. Mikułowski Pomorski (2017). *Reperować płot czy wymierzać sprawiedliwość. Wspomnienia*. Kraków; Tenże (2020). *Ku ludziom. Wspomnienia*. Kraków.

- Komunikowanie a rozwój społeczny w nauce zachodniej (Próba rekonstrukcji modeli). *ZP* 1980, nr 3, s. 13–28.
- Cele społeczne nowego międzynarodowego porządku informacyjnego. *ZP* 1981, nr 2, 21–32.
- Wideotekst a rynek towarów konsumpcyjnych. *ZP* 1982, nr 4, s. 155–158.
- Dostosowanie komunikowania społecznego do potrzeb rozwojowych. *ZP* 1983, nr 2, s. 47–57.
- Powrót do informacji. *ZP* 1984, nr 2, s. 59–70.
- Polskie video. *ZP* 1984, nr 3, s. 163–164.
- Informacja a „informacja” w komunikowaniu. *ZP* 1986, nr 4, s. 25–44.
- Przeciw felietonistom. *ZP* 1987, nr 3, s. 52–54.
- Wobec ekspansji mediów wizualnych. *ZP* 1988, nr 4, s. 91–103.
- Kształtowanie się opinii publicznej w Polsce. *ZP* 1989, nr 4, s. 11–28.
- Prawo do komunikowania się: czy dawne dylematy są jeszcze aktualne? *ZP* 2003, nr 1–2, s. 7–16.
- Media po czterdziestu pięciu latach. *ZP* 2006, nr 1–2, s. 12–26.

Ryszard Filas

 orcid.org/0000-0002-9914-851X

